

Федчишина К.В.

здобувач кафедри трудового права

Національного юридичного університету імені Я. Мудрого

викладач кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЄДНОСТІ І ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У ст. 46 Конституції України закріплене одне з найважливіших прав людини – право на соціальний захист. Для його реалізації держава має створити ефективний механізм правового регулювання відносин в сфері соціального забезпечення, адже іноді для людини саме соціальне забезпечення є єдиним джерелом доходу, а відтак і існування. В цьому контексті важливого значення набуває дослідження теоретичних засад права соціального забезпечення в Україні, в тому числі й питань єдності і диференціації у цій галузі права.

Єдність і диференціація у праві соціального забезпечення були предметом дослідження багатьох вчених, а саме Н.В. Антип'євої, Є.В. Астраханцева, В.А. Ачаркан, Н.Б. Болотіної, І.Л. Бомбергера, Ю.В. Васильєвої, Т.З. Гарасиміва, М.Л. Захарова, Т.В. Колеснік-Омельченко, С.М. Прилипка, А.В. Скоробагатька, Б.І. Сташківа, В.М. Толкунової, Е.Г. Тучкової та ін. В основному було досліджено питання єдності і диференціації інституту пенсійного забезпечення – ядра галузі права соціального забезпечення (В.Ю. Васильєва, Т.В. Колеснік-Омельченко, А.В. Скоробагатько та ін.). Однак поза увагою залишились питання єдності і диференціації у праві соціального забезпечення як галузі в цілому та окремих його інститутах: соціальних допомог, соціальних пільг, соціального обслуговування тощо. Поміж іншим, увагу слід приділити дослідженню теоретичних питань єдності і диференціації у праві соціального забезпечення, сутності цих категорій.

Аналіз наукових праць свідчить, що в юридичній науці відсутній єдиний підхід до визначення єдності і диференціації у праві соціального забезпечення. Одна група вчених розглядає єдність і диференціацію лише як характерну рису методу правового регулювання (відносин, що становлять предмет як трудового права, так і права соціального забезпечення). Прихильниками такого підходу можна відмітити Н.Д. Гетьманцеву, Г.С. Скачкову, В.М. Толкунову, О.М. Ярошенка та ін. Наприклад, Г.С. Скачкова визначає єдність і диференціацію трудового права як рису методу правового регулювання, що виступає як один з різновидів способів (засобів, прийомів), котрі

використовуються законодавцем при регулюванні відносин в сфері трудового права, єдність і диференціація займають особливе місце в механізмі такого регулювання, забезпечуючи тим самим оптимальне поєднання загально та спеціального в цьому процесі, сприяючи індивідуалізації трудових відносин. При цьому, підкреслюється, що навряд чи буде правильним з теоретичної точки зору вважати єдність і диференціацію принципом трудового права.

Наступний підхід, що обґрунтований в дослідженнях Т.А. Коляди, О.Я. Лаврів, О.В. Лавріненка, О.В. Смирнова, Ф.Б. Штивельберга та ін., передбачає подвійну природу єдності і диференціації у праві соціального забезпечення: єдність і диференціація є одночасно як характерною рисою методу вказаної галузі прав, так і її принципом. Дотримання саме цього підходу вбачається правильним. Для обґрунтування цієї тези, необхідно дослідити обидва прояви єдності і диференціації у праві соціального забезпечення, як принципу, так і риси методу.

Насамперед, слід розглянути єдність та диференціацію у праві соціального забезпечення як принцип. У теорії держави та права поняття «принципи права» розкривається як засадничі ідеї права, які визначають зміст і спрямованість його норм та характеризуються системністю, взаємоузгодженістю, універсальністю, стабільністю, нормативною закріпленістю тощо. Всі перераховані у визначенні та притаманні принципам права ознаки властиві єдності і диференціації у праві соціального забезпечення.

Єдність у праві соціального забезпечення виражається у внутрішньому, нерозривному зв'язку всієї сукупності норм, що регулюють відносини у сфері соціального забезпечення, диференціація ж зводиться до нормативно-правового закріплення різних видів соціальних допомог, умов їх надання. При цьому, єдність та диференціація правового регулювання відносин з соціального забезпечення не існують ізольовано від інших принципів права соціального забезпечення. Навпаки, саме єдність проявляється в урахуванні всіх принципів права соціального забезпечення при диференціації. За допомогою принципу всезагальності соціального забезпечення, соціальної справедливості встановлюються певні межі диференціації, в чому і проявляється системність та взаємоузгодженість єдності і диференціації з іншими принципами права соціального забезпечення.

Оскільки єдність і диференціація пронизують всю систему норм права соціального забезпечення, їм притаманна й універсальність як принципу права. У кожному випадку надання соціального забезпечення, призначення чи то пенсій, чи то соціальних допог, надання соціального обслуговування

завжди необхідно враховувати як загальні, так і спеціальні засади соціального забезпечення.

Стабільність як ознака принципу права також властива єдності та диференціації у праві соціального забезпечення. Вона проявляється в їх тривалому існуванні (незмінюваності), про що свідчить аналіз джерел права соціального забезпечення в історичному ракурсі. Джерела права соціального забезпечення на різних етапах розвитку України містили як загальні так і спеціальні норми, що є проявом досліджуваного принципу, відповідне їх поєднання спостерігається і за сучасних умов.

Єдність і диференціація у праві соціального забезпечення не закріплені як принцип в жодному законодавчому акті у сфері соціального забезпечення. Проте, ця обставина не дає підстав стверджувати, що вони не є принципом. Як зазначає А.М. Колодій, існує два способи вираження принципів права: 1) їх безпосередня фіксація у нормах права; 2) виведення принципів із змісту нормативно-правових актів. Саме принцип єдності і диференціації соціального забезпечення можна вивести зі змісту нормативно-правових актів у сфері соціального забезпечення. Слід зазначити, що деякі вчені у галузі права соціального забезпечення наголошують саме на текстуальному закріпленні такого принципу. Зокрема, Н.Б. Болотіна вважає за необхідне закріплення на законодавчому рівні принципу єдності і диференціації, особливо визначення єдиних критеріїв і способів диференціації у сфері соціального захисту. Пояснюється це тим, що застосовуючи поняття соціального захисту, законодавець, не будучи пов'язаний при цьому принципами загальної системи, встановлює на власний розсуд різний його зміст та обсяг для різних суб'єктів. При цьому критерії єдності і диференціації не визначені на рівні загального закону, встановлюються у кожному акті довільно, отже таке різне правове регулювання об'єктивно порушує принцип рівності прав людини і громадянина, встановлений у Конституції України і загальновизнаних міжнародних актах.

Таким чином, єдності і диференціації у праві соціального забезпечення притаманні всі основні ознаки принципів права: системність, взаємоузгодженість, універсальність, стабільність, нормативна закріпленість тощо. Відповідно, єдність і диференціацію можна визначити як принцип права соціального забезпечення.

У свою чергу, єдність і диференціація у праві соціального забезпечення можна розглядати й як рису методу правового регулювання. Для обґрунтування цього є слушною думка Н.Д. Гетьманцевої, яка відмічає: метод трудового права, як правило, закріплений у нормах права. Норми виражають загальні, принципові положення, що характеризують дану галузь права з

урахуванням сукупності всіх суспільних відносин, що регулюються даною галуззю (загальні положення, що характеризуються єдністю правового регулювання), або ж закріплюють тільки окремі сторони загальних принципових положень або окремих видів суспільних відносин, що регулюються даною галуззю (спеціальні положення, що характеризуються диференціацією правового регулювання). В повній мірі це стосується й методу права соціального забезпечення, який характеризується поєднанням імперативного і диспозитивного способів правового регулювання з перевагою імперативного, а також централізованого і локального правового регулювання. Саме централізований, або ж як його називають державний спосіб регулювання, передбачає в собі наявність загальних і спеціальних норм, реалізація яких не потребує ніяких додаткових умов. Локальний спосіб правового регулювання останнім часом набуває все більшого поширення, це зумовлюється розвитком соціального діалогу на національному, галузевому та регіональному рівнях. Адже, відповідно до ст. 7 Закону України «Про колективні договори та угоди», у колективному договорі встановлюються взаємні зобов'язання сторін щодо регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних відносин, зокрема ... забезпечення житлово-побутового, культурного, медичного обслуговування, організації оздоровлення і відпочинку працівників. У ст. 8 Закону України «Про колективні договори та угоди», передбачається, що угодою на національному рівні регулюються основні принципи і норми реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин, зокрема щодо: ... мінімальних соціальних гарантій оплати праці і доходів всіх груп і верств населення, які забезпечували б достатній рівень життя; розміру прожиткового мінімуму, мінімальних нормативів; соціального страхування тощо. Відповідно в колективних договорах та угодах містяться спеціальні норми (так звані норми-доповнення), реалізація яких залежить від загальних норм, встановлених централізованим способом правового регулювання. Отже, єдність і диференціація у праві соціального забезпечення є характерною рисою методу правового регулювання відносин у сфері соціального забезпечення.

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що в науці права соціального забезпечення склалися два підходи до визначення єдності і диференціації у вказаній галузі права: перший – характеризує їх лише як одну з рис методу правового регулювання відносин соціального забезпечення, другий – визнання єдності та диференціація одночасно з цим і принципом права соціального забезпечення. Проаналізувавши кожен із закріплених підходів, вважаю за доцільне визначити єдність і диференціацію у праві соціального забезпечення одночасно як принцип, так характерну рису методу вказаної галузі права.

Федчишина, К.В. До визначення єдності і диференціації у праві соціального забезпечення [Текст] / К.В. Федчишина // Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 5-7 червня 2014 р. / Ред.кол.: В.С. Венедіктов, А.М. Куліш, М.М. Бурбика; За ред.: В.С. Венедіктова, А.М. Куліша. - Суми : СумДУ, 2014. - С. 330-334.